

Suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin historiaa

Suomen kirjallisuus II. Ruotsin ajan kirjallisuus. Toimittaja Martti Rapola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1963. 643 sivua. — Toimitus: Matti Kuusi ja Simo Kõnsala, toimitusneuvosto Martti Rapola, Rafael Koskimies, Matti Kuusi, Eino S. Repo, Lauri Viljanen ja Toivo Vuorela.

Kustaa Vaasa antoi jolloinkin 1540-luvulla verovoudeilleen määräyksen laajentaa tilinpitoa. Valtakunnassa oli kova puute tilivihkojen kansista, mutta veronkantajat eivät joutuneet pulaan: katolisaikaisten pergamenttikirjojen lehdet sopivat hyvin veroluetteloiden kansiksi. Sen tien hävisivät Suomesta lähes tyystin ne vähälukuiset pergamenttikirjat, jotka olivat säästyneet kansamme muilta vit-sauksilta, sodilta ja tulipaloilta.

Tästä »voutivandalismista» kertoo AARNO MALINIEMI Suomen kirjallisuuden II osan ensi lehdillä. Kunnianarvoisa emeritusprofessori viljelee historiinnissaan suomea hyvin hauskaasti ja värikkäästi. Keskiaika alkaa elää. Aluksi Maliniemi tähdentää latinan kielen merkitystä yhteisen länsimaisen sivistyksen perustana. Vaikutteita levittivät ensi sijassa ne suomalaisnuorukaiset, jotka opiskelivat Euroopan suurissa yliopistokaupungeissa. Osuutensa tässä välitystyössä tekivät mm. mynämäkeläinen Nicolaus Carhu ja turkulainen Johannes Ölintu.

Keskiajan kirjallisuuden merkkiteos on Turun hiippakunnan pyhimyskalenteri, josta tehdyt käsikirjoituskopiot ovat vanhimpia suomalaisia kirjallisia tuot-

teita. Maliniemi huomauttaa erityisesti kalenterin vaikutuksesta henkilönnimistöön: toisin kuin Ruotsissa omaperäinen pakanallinen nimistö hävisi meillä kristillisten nimien tieltä lähes kokonaan.

Maliniemi osoittautuu referoijana erittäin epäsovinnaiseksi ja varmavaistoiseksi tyyllitaituriksi. Hengenmiestenkin kirjallisia tuotteita selostaessaan hän on viileän objektiivinen, kaikkalainen »tarkoituksenmukaisuus» on hänen historiinnistaan kaukana. Hurskaan munkin Jöns Budden kirjailijakuva täydentyy merkittävästi, kun saamme tutustua arvioihin eräistä hänen novelleistaan: »Lyyhyissä taruissa ei hartaudellinen aines ole aina ensi sijalla. Ne ovat etäistä sukua renessanssin galanteille novelleille, joiden yli heitty moralisoivan tuomion ohut hunttu. Ehkäpä luostariväki niitä mielellään lueskeli.» Marian suosion *Piae Cantiones* -kokoelman aiheistossa Maliniemi selittää näin: »Kun maallinen nainen jo pelkällä olemassaolollaan oli väijymässä hengenmiesten sielunautuutta, oli heidän luvallista suunnata sydämensä kaiho puhtaan jumalanäidin ylistykseksi...» Myös aikakauden eri saavutusten arvo ilmaistaan selkeästi ja suorasukaisesti: *Piae Cantiones* -kokoelman

parhaat runot edustavat aikakautensa korkeinta tyyllitaitoa ja antavat Suomen keskiaikaiselle kulttuurielämälle manereurooppalaista väriä ja tunnelmaa. Kaiken kaikkiaan Maliniemi on onnistunut esittämään Suomen keskiaikaisen kirjallisuuden historian maallikkolukijaa ajatellen oikealla tapaa sävytettyinä.

Seuraavat kuusi päälukua — neljännes teoksen sivumäärästä — ovat MARTTI RAPOLAN käsiä. Ensimmäisessä luvussa käsitellään Agricola ja suomalaisen proosan alkuvaiheita. Vaikka Rapola on aikaisemmin monessa yhteydessä kirjoittanut samasta aiheesta, hän on kyennyt perusteellisesti uudistamaan ilmaisunsa ja löytänyt ongelmiin uusia näkökulmia. Erityistä huolta Rapola on pannut Agricolan persoonan selvittelyyn. Lukijalle välittyy kuva nuoresta etsijästä, jossa »heräävä kristitty voitti orastavan humanistin». Rapola korostaa Agricolan selväpiirteistä kutsu-
mestietoisuutta ja ehdotonta etevämyyttä aikalaistensa joukossa. Myös Agricolan toiminta kirkon viroissa tulee valaistuksi entistä yksityiskohtaisemmin, ja tämän ansiosta hänen elämäntyöstään ja vaiheistaan hahmottuu kuva, jossa on suuruutta ja traagikkaa.

Rapola seuloa yksityiskohtaisesti kaiken olennaisen, mitä Agricolan kirjallisuudesta työstä on eri yhteyksissä esitetty, ja ilmaisee samalla painokkaasti omat arviointinsa. Erityisen mielenkiintoista on todeta, miten lähelle Rapola on osunut käsitellessään Abckiriaa ja oletettua AlcuOpista wskoon -teosta. Västeråsin löydön ansiosta tiedämme nyt kysymyksestä merkittävästi enemmän kuin Suomen kirjallisuuden II osan käsi-
kirjoituksen syntyaikoihin. Rapola hylkää tulkinnan, jonka mukaan AlcuOpista wskoon tarkoittaisi katekismusta, toistaiseksi tuntematonta Agricolan teosta. Hän pitää nimitystä vain selitteenä sille, mitä Abckiria sisältää. Kun Abckiriassa on tiivistettynä kristinopin ydin, voimme todella hyvin ajatella, että uskonpuhdistuksen aikoihin Abckirian

laajuinen teos on merkinnyt oloissamme jo melko vankkaa »alkua» uskonopissa. Rapola olettaa myöhemmän aapistradition perusteella, että »Agricolan teokseen on kenties kuulunut painoarkein verran aamu- ja ehtoorukouksia, ruokalukuja, Herran siunaus . . . » Näin lähelle Västeråsin arkin sisältöä tutkimus siis päätyi; puuttuu vain, että Finnon rukouskirjan lopussa olevat »Cläppämisen Rucouxet» olisi arvattu Agricolan Abckiriasta periytyviksi.

Rapola sanoo Agricolan teosten muodostuneen papiston parhaimmistolle »auktoriteetiksi, jonka jokainen sana oli pyhä». Tätä osoittaa se, että eräitä Agricolan teoksia julkaistiin vuosikymmeniä myöhemmin lähes sellaisenaan, »miltei piirtoakaan muuttamatta». On tietenkin ymmärrettävää, että Agricolan eräät tekstit säilyivät pitkään miltei muuttumattomina, nehän edustivat kirkollista perinnettä ja olivat sidoksissa jo aikaisempaan suulliseen traditioon. Melko varhain ilmestyi kuitenkin myös korjailijoita suomen kielen saralle. Esim. Jaakko Finno on katekismuksessaan tuntuvasti muokannut Uudesta testamentista siteeraamiaan kohtia, ja myös rukouskirjaa laatiessaan hän tukeutui yllättävän vähäisessä määrin Agricolaan.

Ei ole epäilystä siitä, että Rapolan kirjoittamat sivut Agricolasta ovat Suomen kirjallisuuden II osan painavin jaksos. Hän on antanut näkemyksilleen ja asia-ainesten esittelylle muodon, joka edustaa suomalaisen esseetyylin parhaimmistoa.

»Raamatun suomennot kirjakielen normien vakiinnuttajan» on vuoden 1642 Raamatun suomennotyön vaiheita ja merkitystä esittelevän luvun nimenä. Kiintoisana yksityiskohtana mainittakoon Petrauksen komiteaan kuuluneen Henrik Hoffmanin kielenkorjaustyön esittely, jota havainnollistaa kuva Hoffmanin korjaamasta Agricolan käännöksen lehdestä. Raamatun toisen painoksen kieliasun tarkastaja Henrik Florinus teki Rapolan arvioinnin mukaan »pieniä

parannuksia, mutta myös selviää huononnuksia». Suuremman parannuksen sai aikaan Antti Lizelius, joka tyrvääläisen kielikorvansa turvin korjaili lounais-suomalaisten jättämiä »huolimattomia lyhennyksiä». Luvuissa »Puhtaan suomen tavoite» ja »Sanajärjestys ja lauserytmi» Rapola vielä kokoavasti tarkastelee suomennus- ja kielenkorjaustyön tuloksia, ja piplisuusomen esittelyn päätteeksi Rapola selostaa Raamatun »parataktista tasapainoa». Kirjoittaja on valitettavasti joutunut käsittelemään melko lyhyesti nämä vanhan kirjasuomen tyylintutkimuksen kiintoisat havainnot.

Seuraavassa luvussa Rapola käsittelee puhdasoppisuuden ajan suomalaista saarnaa. Keskeisiä nimiä ovat Ericus Eriki ja Laurentius Petri. Yleisarvio aikakauden saarnatraditiosta ei ole kovinkaan kiittävä: »se Raamatun maise, minkä suomalainen saarnamies puhdasoppisuuden valtakautena välitti rahvaan miehelle ja naiselle ja jätti myös perinnöksi seuraavan, vanhemman herännäisyyden aikakauden saarnalle, oli äärimmäisen yksipuolinen itse perusteosta ajatellen». Kirjallisuudenhistoriallinen arviointi taas on erittäin vaikea, koska sen tulos, kuten Rapola huomauttaa, jää riippumaan 1600-luvun lukijan vaatimusten asteesta. Kun Suomen kirjallisuuden I osassa annettiin sanataiteellisina suorituksina varaukseton tuunnustus useille »kirjoittamattoman kirjallisuuden» tuotteille, oli kriteerinä lähinnä nykyihmisen esteettinen maku. Jos asiaa voisi katsoa 1600-luvun ihmisen näkökulmasta, täytyisi ehkä Sorolaisen jyhkeää saarnaa vaikeaselkoisuudessaankin pitää suurempana »taiteellisena» saavutuksena kuin jonkin funktioltaan arkeisen loitsun supisuomalaista sanontaa. Sisällön hämäryshän ei ole sanataideteoksessa nykykäsityksen mukaan suinkaan puute.

Seuraavissa luvuissa Rapola käsittelee lakikirjallisuuden alkeita ja suomen kielien tieteellisen tarkastelun ensi yrityksiä.

Erityisen syvällinen innostuneisuus ja myötätunto sävyttää Daniel Jusleniuksen elämänvaiheiden ja työn luonnehdintaa. Ehkä kuvattavassa ja kuvaajassa on tiettyä hengen sukulaisuutta, vaikka heidän aseensa ja kritiikkinsä tutkimustyössä ovat perin eritehoiset. Ajattelen erityisesti Rapolan arviointia Jusleniuksen sanakirjasta: »Se ei suotta ollut hartaan fennofiilin ja viisaan oppineen työtä.»

Gananderin esittelyssä sävy on ehkä astetta pidättyvämpi (»Hänen kristillisyytensä luonteesta ei paljon tiedetä»). Toisaalta Rapola kuitenkin varoo sanomasta mitään, mikä herättäisi Gananderin syrjinnästä vakuuttuneissa tutkijoissa vastustushalua. Kaiken kaikkiaan Gananderin elämäntyö tulee laajasti ja nähdäkseni tasapuolisesti selostetuksi.

Juhana Wegeliuksen postillan arviointia vaikeuttaa taas se, että teksti ei jaksakaan kiinnostaa maallikkolukijaa, kuten Rapola sanoo. Aikanaan tällä postillalla on ollut runsaasti lukijoita yli koko Suomen, onpa itse Elias Lönnrot Sammatissa saarnannut Wegeliuksen postillan pohjalla, kuten Erkki Kansanaho postillaa koskevassa tutkimuksessaan mainitsee. Rapolan arvio postillan kielestä on myönteinen. Tässä yhteydessä olisi voinut ehkä lyhyesti selostaa sitä »murteiden taistelua», jota 1700-luvulla käytiin ahtaasti lounaissuomalaisen ja pohjalaisen suuntauksen kesken. Tätä kiistaa ovat Vihtori Laurila ja Erkki Kansanaho eräissä tutkimuksissaan sivunneet. Taistelu johti eräessä vaiheessa siihen, että pohjalaisten pappien pietistiset käännostuotteet painettiin Tukholmassa ja Juhana Wegeliuksen isän suomennos »Paratiisin yrttitarha» -teokseen jäi kokonaan ilmestymättä. Rapolan mukaan Wegeliuksen kielikanta suurelta osin toteutui Lizeliuksen raamatuntarkistustyössä, joten tämäkin »taistelu» vaikutti epäilemättä hedelmöittävästi kirjakielemme.

Rapolan osuuden Suomen kirjallisuuden II osassa päättävät Antti Lizeliusta

ja Juhana Frosterusta käsittelevät luvut. Lähiaikoina ilmestyy Rapolan Suomen kirjallisuuden II osaan kirjoittama 175-sivuinen jakso yliopisto-opetuksen tarpeiksi Tietolipas-sarjassa. Ei voi ajatella teosta, jonka avulla opiskelija voisi paremmin perehtyä suomalaiseen humanismiin ja persoonalliseen aitifennistiseen esseetyyliin.

Suomenkielistä vanhinta runoutta käsittelevän osan on kirjoittanut VILHO SUOMI. Ensimmäinen luku sisältää Agri-colan, Finnon, Maskun Hemmingin ja eräiden vähemmän tunnettujen runoniekkojen esittelyn. Keskeinen asema on Hemminki Maskulaisella, erityisesti hänen *Piae Cantiones* -suomennoksillaan. Tosin Hemminki johti myöhempää kirjallisuudentutkimusta harhaan, sillä kuten Vilho Suomi sanoo, hänen vaikutuksestaan »oppineiden keskuuteen juurtui virheellinen käsitys loppusoinnun kuulumisesta suomalaiseen kansanrunoon». 1600-luvun merkkihahmoksi nousee tietenkin Juhana Cajanus, jonka virttä kirjoittaja pitää laadussaan koko Ruotsin vallan ajan etevimpänä saavutuksena. Samantapaisen arvion saa myös Matias Salamniuksen Ilo-Laulu Jesusesta. Ruotsin vallan ajan lopun runoilijoista viivytään pisimpään Simo ja Henrik Achreniuksen vaiheissa. Tyylikkäästi kirjoitetusta Henrik Achreniuksen esittelystä tarkkaavainen lukija voi havaita, että tämä nimismies on ollut todella »suuri hulivili ja koiransilmä», kuten Krohn on häntä luonnehtinut. Vilho Suomi toteaa varovasti, että »tuotannon takaa voi jo omanastella todellisen runoilijamielen liikettä ja taiteellisia tavoitteita».

Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden on esitellyt OLOF ENCKELL. Hän ei esitä varsinaisesti uutta ratkaisua kysymyseen, ovatko eräät ennen vuotta 1770 vaikuttaneet ruotsinkieliset kirjailijat Ruotsin vai Suomen kirjallisuuden edustajia. Suomen kirjallisuus -teoksen kannalta on tietenkin tarkoituksenmukaista käsitellä kuvattava alue mahdollisimman

väljästi. Nimekkäimmät runoilijat, Jacob Frese ja Gustaf Filip Greutz, olivat kyllä syntyneet Suomessa, mutta muuttivat 20-vuotiaana Ruotsiin ja loivat tuotantonsa siellä. Edellinen tunsii tiettyä yhteenkuuluvuutta synnyinmaansa kanssa, mutta Creutzin innoittajana oli pareminkin Tukholman salonkien ja hovin ilmapiiri kuin suomalainen maalais-idylli. Ruotsalainen taidefilosofi Carl August Ehrensvärd on ratkaissut kansallisuuskysymyksen suomalaisuuden hyväksi sen perusteella, että Creutz oli pysyvästi suomalainen, ilmeisesti ainoa jalosukuisten köymyneiden joukossa.

Latinan- ja kreikankielisen uuden ajan runouden esittelee PÄIVÖ OKSALA. Hän seuloa ja tarjoilee hauskaasti sekä professorien että opiskelijain kirjoittamia onnittelurunoja, jotka hän on erittäin ansiokkaasti suomentanut. Runoseppöjen parhaimmiston kuului oululainen porvarispoika Zacharis Lithovius, joka ylioppilaana kirjoitti vuoden 1694 promootioon kahdeksalle pohjalaiselle maisterille omistetun runon, johon sisältyvät mm. seuraavat mainittavat säkeet (Oksalan suomennos):

Miks olet Kreikan maa yhä ylpeä
Helikonista,
koskapa Parnasson saanut on
Botnian maa.

Lopuksi Oksala kertoo muutamilla sivuilla ns. kouludraamoista, joiden avulla pyrittiin uskonpuhdistuksen aikana opettamaan hauskaalla ja käytännöllisellä tavalla latinaa Suomen koululaisille.

EINO SUOLAHTI on kirjoittanut asiapitoisen esityksen Ruotsin ajan oppihistoriasta. Useat kirjailijat, jotka teoksen alkupuolella ovat olleet tarkasteltavina kirjallisuuden historian näkökulmasta, joutuvat nyt kulttuurihistorioitsijan viileän ulkokohtaiseen erittelyyn. Suolahden kirjoitustyyli on nautittavan tiivistä mutta silti hyvin eloisaa; esim. Daniel Jusleniuksen esittely etenee tähän tapaan: »Daniel Juslenius saavutti väitös-

kirjallaan mainetta lupaavana tiedemiehenä, mutta sittenkin ennen kaikkea vakaana isänmaanystävänä.» Kiintoisasti on kirjoitettu myös Pietari Gaddin ja Pietari Kalmin elämänvaiheet, joita nivoo yhteen miesten jalo keskinäinen kilpailu taloustieteen asiantuntemuksessa.

Suomen kirjallisuuden II osan päättää RAFAEL KOSKIMIEHEN artikkelisarja Porthanin ajasta. Hän hahmottelee aluksi sitä eurooppalaista taustaa, jota vasten Porthanin elämäntyö on nähtävä. Porthanin elämänvaiheiden ja katsojien luonnehdinnassa on keskeinen sija hänen laajalla kirjeenvaihdollaan. Eriytyisen mielenkiintoisia ovat hänen poliittiset mielipiteenilmaisunsa esim. Kustaa III:sta, Kustaa Mauri Armfeltista ja Yrjö Mauno Sprengtportenista. Koskimies tähdentää Porthanin luontaista konservatiivisuutta; hän oli itse asiassa varsin pidättyvä kirjallisten, filosofisten ja yleisaatteellisten virtauksien suhteen.

Frans Mikael Franzénin henkilökuva ja runous ovat Koskimiehelle erityisen

läheinen aihe. Franzénista alkaa suuren suomalaisen runouden traditio, ja hänen Runebergille jättämänsä perintö on kirjallisuutemme ja kulttuurihistoriamme kehityksessä merkittävä rakenneos. Koskimies päättää hienostuneen kirjoittelmansa seuraavaan toteamukseen: »Franzén jää Runebergin varjoon, mutta varjo peittää hänen suuren lyriikkansa vain osaksi.»

Suomen kirjallisuuden II osa on puhtaasti kirjallisuudentutkimuksen kannalta melko epäyhtenäinen. Modernin kirjallisuustieteen metodeja on päästy käyttelemään vain välähdyksenomaisesti. Silti teos on mitä painavinta ja kiehtovinta kulttuurihistoriaa. Se on tarkoitettu tietenkin ensi sijassa »suuren yleisön» teokseksi, ei niinkään uusia tuloksia tarjoavaksi synteiesiksi. Se antaa lukijalleen runsain mitoin tietoa suomalaisen hengenviljelyn vaiheista ja opastaa häntä ymmärtämään entistä syvällisemmin useita historiamme ja kulttuurimme myöhempiä vaiheita ja ilmeneismuotoja.

ESKO KOIVUSALO